

ISUSOVCI U HRVATSKOJ – OBRAZOVANJE I ZNANOST

Kristijan Herceg

Uvod

Kada govorim o isusovcima prvo moram naglasiti ono što se često govori, a zapravo nije točno, a to je da Družba Isusova nije nastala kao odgovor i sredstvo protiv reformacije, nego se jednostavno tada našla na svjetskoj sceni te je jedna od njezinih zadaća bila i borba s reformacijom o čemu nešto više kasnije.

Ono u čemu su isusovci ostavili više traga u povijesti su njihove škole i kolegiji te rad na području znanosti. To je tema i ovoga rada, prvenstveno njihov rad u Hrvatskoj i rad hrvatskih isusovaca, ali i njihov rad uopće.

Na početku ću kratko opisati životni put osnivača Družbe Ignacija Loyole, proces nastanka i razvoja Družbe te njihov rad u obrazovanju i znanosti općenito. Tada ću opisati, a to je i glavna tema ovog rada, rad i doprinos isusovaca hrvatskom školstvu, njihove najvažnije škole i kolegije u Hrvatskoj te rad hrvatskih isusovaca na području znanosti, kako u domovini, tako i u svijetu, u čemu su mnogo doprinijeli. Ova tema i područje istraživanja vrlo je široko pa ću pokušati prikazati ono najvažnije iz njihova bogatog rada.

1. OSNUTAK I DJELOVANJE REDA

1.1. Ignacije Loyola

Ignacije Loyola (Íñigo López de Loyola) rođio se 1491. godine u dvorcu Loyola na sjeveru Španjolske, nedaleko od Aspeitije u pokrajini Guipúzcoa. Bio je predodređen za karijeru dvorjanina. Godine 1517. ušao je u vojnu službu Antonia Manriquea od Lare, potkralja Navarre. Kad je 1521. godine branio Pamplonu od Francuza bio je ranjen. Desna mu je noga bila razmrskana, a lijeva ozbiljno ozlijeđena. Kad se oporavljao čitao je *Život Kristov* i *Zlatnu legendu*. Navodno je tada počela njegova čudesna

preobrazba. Očito je u junačkim životima svetaca otkrio neku vrstu duhovnog viteštva koje je odlučio nasljedovati. Iduće godine njegova života bile su uzbudljive. Nakon što je probdio noć pred kipom Crne Djevice u benediktinskom samostanu Monserrat, odlučio je svoju odjeću i štap zamijeniti za hodočasnički štap, grubi ogrtač i prosjačke sandale. Tada se u Manresi prepustio prosjačenju, postu i molitvi, pustio je nokte i kosu da mu prekomjerno narastu, imao je vizije i počeo pisati svoje Duhovne vježbe. Njegova duhovna vizija, koja je optimistična i ukorijenjena u predodžbama o velikodušnosti i bratstvu, vodi katolike kroz molitvu i meditaciju, omogućujući im da preispituju svoju savjest i uvjeravajući ih da se njihov Bog nalazi u svakom stvorenju te da su oni kadri raspoznati volju svoga Stvoritelja u svojim pojedinačnim životima.

Loyola je 1523. godine posjetio sveta mjesta u Jeruzalemu te se vraća s namjerom da stekne sveučilišno obrazovanje. Najprije je u Barceloni dvije godine učio osnove latinske gramatike. Tada je pohodio predavaonice u Alcali (1526.) i u Salamanci (1527.). No, zbog njegova propovijedanja i nauka nije bio baš prihvaćen te su ga čak salamanški dominikanci zatvorili u zatvor. Nakon izlaska iz zatvora, iako su Francuzi bili neprijateljski raspoloženi prema Španjolcima, on kreće pješice u Pariz u koji dolazi 2. veljače 1528. godine. Idućih je šest godina Loyola proveo studirajući i živeći na rubu bijede. Tada osniva i Družbu Isusovu. Umro je 1556. godine u Rimu u dobi od 65 godina od bolesti.

1.2. Osnivanje Reda

U Parizu su se 1534. godine zbila dva važna događaja koji su pridonijeli preobrazbi vjerskog života zapadne Europe. U razmaku od samo 60 dana počeo je isusovački eksperiment, to jest

Loyola je počeo svoje duhovno putovanje koje će uroditi osnutkom novog reda. S druge strane protestantska je reforma pokazala kakav je razdor kadra unijeti u tzv. afere oko plakata, ali ni jedan od tih slučajeva nije utjecao na drugi, tj. nije kao što neki kažu, red nastao radi obrane rimokatoličke vjere, nego se tako poklopilo, kao što je i svaki drugi red branio vjeru.

Ključni korak za osnivanje Družbe učinjen je 1534. godine. Na blagdan Velike Gospe sedmorica mladića u kapeli sv. Dionizija u Parizu položili su zavjet siromaštva, što je bio osnivački čas Družbe, iako će na službeno priznanje čekati još šest godina. Planirali su nakon studija u Parizu otići u Jeruzalem obraćati nevjernike, međutim, to nisu mogli ostvariti pa traže prijam kod pape kako bi mu se stavili na raspolaganje. Jedna je skupina isusovaca u proljeće 1537. godine poslana u Rim. Papa im je dao odobrenje te novčanu potporu za odlazak u Jeruzalem, ali zbog vojnih akcija na Jadranu bilo je nemoguće odmah krenuti te oni, kao tek zaređeni, propovijedaju u Italiji. Rim postaje središte propovijedanja buduće Družbe. Sredinom 1539. godine bilo je jasno da će se morati odustati od putovanja u Jeruzalem. Nakon dugih pregovora, u rujnu 1540. godine osnovana je Družba Isusova. Družbu je službeno priznao papa Pavao III. u rujnu 1540. godine bulom *Regimini militantis ecclesiae*. Godinu dana poslije Loyola je izabran za prvog generala Reda. Idućih godina isusovci su uglavnom propovijedali po španjolskim i talijanskim crkvama gdje nisu bili izloženi izravno protestantizmu, a teško da se koji isusovac uputio u Njemačku i borio se s protestantizmom. Družba je organizirala svoju hijerarhiju i redove te su u nju pristupili mnogi novaci raznih staleža i nacija. Ona je u mnogočemu dala svoj doprinos. Osim što je sudjelovala u konfesijskim borbama, njezin doprinos je neizostavan i u katoličkoj duhovnosti, obrazovanju, znanosti i umjetnosti.

Isusovci su u 18. stoljeću došli u razne sukobe. Španjolska ih optužuje da propovijedaju protiv vlasti. Francuski kralj Luj XV. 1764. godine potpisuje uhićenje i progon svih isusova-

ca. Konačno ih je ukinuo papa Klement XIV. 21. srpnja 1773. godine odredbom *Dominus ac Redemptor noster*. Njih oko 23.000 bilo je u mogućnosti da prijeđe u neki drugi red ili otiđe u dijecezu. General Reda zatvoren je u anđeoskoj tvrđavi, gdje je i umro. Više od 600 njihovih ustanova prestalo je s radom, a ukinuto je i njihovo misionarstvo. Ovom odlukom pape još je jednom dokazana slabost papinstva pred vladarom. Budući da su isusovci bili zagovornici monarhije, pruski kralj Fridrich II. i ruska carica Katarina II. zadržali su ih. Papa Pio VII. ponovno je 1801. godine potvrdio isusovački red.

1.3. Obrazovanje isusovaca

Iako to nije bila njihova prvotna uloga, isusovci su u 17. stoljeću preuzeli glavnu ulogu u naobrazbi katoličkog svijeta. Tako je ova Družba postala prvi vjerski red Katoličke crkve, koji je formalnu naobrazbu prihvatio kao važan ministrij. Osim što su obučavali vlastite novake, obučavali su i svjetovni kler te svu djecu bez obzira na zvanje, tako zvane vanjske. O popularnosti i brojnosti njihovih škola i kolegija govori podatak da su već 1600. godine imali 56 kolegija samo u Italiji i na Siciliji, a 77 u Španjolskoj i njezinim kolonijama. U Francuskoj su 1630. godine imali 40.000 učenika, među kojima su i neke poznate ličnosti poput Descartesa i Molièrea, iako su oni kasnije loše govorili o svojim bivšim učiteljima. U nekim je mjestima trebalo mnogo vremena da se mjesne elite uvjere u vrijednost isusovačke poduke. Protiv njih su naravno bili i konkurentni odgojitelji, koji su se suprotstavljali isusovačkom utjecaju. Ali i isusovačke su škole imale popriličan broj sasvim prosječnih učitelja. No, 1599. godine izašla je konačna verzija isusovačkog školskog programa *Ratio Studiorum* te je sada Družba raspolagala značajnim i utjecajnim pedagoško-didaktičkim sustavom.

U isusovačkoj obrazovnoj strukturi, u nižim školama koje su pohađali dječaci u dobi od devet ili deset godina, tijekom pet ili šest godina po-

učavala se gramatika (tri godine grčkog i latinskog), jezik i književnost (jedna godina posvećena proučavanju tekstova Cicerona, Vergilija, Horacija te Livijevih, Cezarovih i Salustijevih historija) i retorika. Neke škole, često nazvane akademijama, nudile su i dodatne dvije godine filozofije i moralne teologije. Veliki se naglasak stavljao na modus Parisiensis, odgojnu filozofiju koja je strukturirala razrede prema sposobnostima, onemogućivši učenicima da prijeđu na višu razinu sve dok u potpunosti nisu svladali gradivo, što je tada bila velika inovacija. Razredi, koje su vodili učitelji ne zahtijevajući nikakvu plaću, često su bili veliki. U njima je vladala stroga disciplina, duh natjecanja, a učenici su dolazili iz različitih društvenih slojeva, čemu je pogodovalo i to što je isusovačko obrazovanje gotovo uvijek bilo besplatno.

U rangu iznad nižih škola bila su sveučilišta s trogodišnjim programom filozofije (Aristotelova logika, fizika i metafizika) i teologije (na skolastici svjesnoj razini humanističkog kriticisma). Collegio Romano, osnovan 1551. godine, jedan je od najuglednijih obrazovnih ustanova katoličke Europe. Može se reći da su isusovačke škole kombinirale edukacijske inovacije humanizma, koje su poštovala klasičnu kulturu, i dužnost stvaranja pobožnih pripadnika kršćanskog društva. Jednako kao što se od učenika očekivalo da čitaju Cicerona ili da se udubljuju u latinsku metriku i prozodiju, tako se od njih očekivalo i da ispituju vlastitu savjest, razvijaju unutarnju duhovnost i pohode misu. Na taj kršćansko-humanistički način Družba je podučavala svoje učenike kako da budu dobri kršćani i kreposni građani, ali je nastojala od njih stvoriti i otmjene članove svjetovnog društva.

1.4. Znanost isusovaca

Znanost je još jedna grana u kojoj su isusovci doprinijeli bržem napretku i spoznaji svijeta. Tako je 1685. godine kralj Luj XIV. u Aziju poslao sedmoricu isusovaca, članove Kraljevske akademije znanosti, sa zadatkom da ispravljaju zemljovide, olakšaju plovidbu, usavrše astro-

nomsku znanost i slično. Razvoju znanosti pomogao je i hrvatski isusovac Ruđer Bošković, koji je bio jedan od najvećih znanstvenika svoga vremena, a o kojem će kasnije biti rečeno nešto više. Uz Boškovića tu su još i Maximilijan Hell, Kircher, Ricci i još mnogi drugi koji su pridonijeli razvoju i napretku astronomije u čemu su isusovci doista bili uspješni. Dakle, isusovci su pridonijeli mnogo u razvoju znanosti. Tako su između ostalog pridonijeli i razvoju satova s klatnom, pantografa, barometra, teleskopa, mikroskopa, u područjima magnetizma, optike, elektriciteta, iznosili su teorije o cirkulaciji krvi, tehnikama letenja, utjecaju Mjeseca na plimu i oseku, valnoj prirodi svjetlosti... Tijekom prva dva isusovačka stoljeća promijenilo se čovjekovo nestalno i nesavršeno shvaćanje svijeta.

2. ISUSOVCI U HRVATSKOJ

2.1. Dolazak na naše prostore i djelovanje

U našim je krajevima Dubrovačka Republika bila ta koja je prva zatražila isusovački red da dođe na naše prostore, i to 1555. godine kada moli Ignacija da joj pošalje redovnike. Oni su u tome vidjeli put prema istoku, ali prvi dolazi tek 1559. godine. Bio je to Nikola Alfons Bobadilla, jedan od osnivača reda, koji dolazi u Dubrovnik. Dolazi ih još nekoliko 1575. godine te su poukom preporodili taj kraj. No, kako nije bilo mogućnosti osnivanja kolegija, nakon nekoliko godina vraćaju se u Italiju. Već su za Ignacijeva života neki mladići iz sjeverne Hrvatske postali isusovci, a neki od njih su i uspješno djelovali u Ugarskoj, Austriji i drugim zemljama. I u sjevernim krajevima raste želja da dođe Družba. Tako početkom 17. st. Družba počinje svoju djelatnost i na tom prostoru.

Osim obrazovanja i znanosti isusovci povijedaju Evanđelje, ispovijedaju, katehiziraju djecu, brinu se za zatvorenike i bolesnike te vode bratovštine. Bili su i pučki misionari koji su obilazili gradove i sela, katolike pod Turcima i izbjeglice u susjednim zemljama. I naši isusovci djeluju kao misionari u prekomorskim zemljama.

U 19. i 20. stoljeću stvorio se veliki val mržnje prema isusovcima u Hrvatskoj, s jedne strane jer zbog nedovoljnog broja naših članova u Hrvatskoj djeluju i stranci, a u politici je težnja za oslobođanjem od stranog utjecaja, s druge strane jer dolaze liberalne i moderne ideje koje su protivne Crkvi, a osobito isusovcima. Najveća opasnost prijetila im je 1918. i 1933. godine kada su dekretom vlade trebali biti protjerani iz zemlje ili konfinirani na otok Vis, ali u oba im je slučaja pomogao nadbiskup Antun Bauer.

Danas Hrvatska provincija djeluje uglavnom na odgojno-obrazovnom i pastoralnom području. U Zagrebu na Jordanovcu djeluje Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove te Filozofski fakultet sa studijem filozofije i studijem religijske kulture. Izdaju dvomjesečni časopis za kršćansku kulturu *Obnovljeni život* te niz knjiga raznih sadržaja. Imaju rezidencije u Zagrebu, Splitu, Osijeku, Opatiji, Dubrovniku te nekoliko svojih župa. Traženi su kao voditelji duhovnih vježbi. Daju svoj doprinos i u obiteljskom apostolatu te čak organiziraju i godišnje Obiteljske škole. Redovito održavaju pučke misije. Nekoliko hrvatskih misionara djeluje u Zambiji u Africi.

2.2. Obrazovanje

Već u prvom desetljeću 17. st. isusovci se nastanjuju u gotovo svim većim gradovima gdje djeluju u školstvu i odgoju, baveći se književnim radom i propovijedanjem. U Dubrovnik dolaze 1604. godine, borave s prekidima, a 1658. godine osnivaju kolegij. U Zagreb dolaze 1606. godine, u Rijeku 1627. godine, u Varaždin 1632. godine, u Osijek 1687. godine, u Požegu 1698. godine, a 1722. godine osnivaju misijsku postaju u Splitu. Rad u odgoju i obrazovanju veoma je važan, a u spomenutim gradovima vodili su gimnazije s pravom javnosti. Osnivači su i višeg studija filozofije i teologije u Zagrebu, koji 1669. godine poveljom kralja Leopolda I. dobiva naslov i prava sveučilišta. Više studije osnivaju još u Rijeci 1725./27. godine, u Požegi 1760./62. godine

te u Dubrovniku. Također, osnivaju i održavaju osnovne škole u Požegi i Osijeku te na svojim imanjima u okolici Zagreba, Požege i Rijeke.

Približne podatke učenika i studenata njihovih obrazovnih ustanova imamo iz 1773. godine kad je red ukinut. Te je godine u Zagrebu bilo 304 učenika i 212 studenata, u Rijeci 158 učenika i 73 studenata, u Požegi zajedno 141 učenik, u Varaždinu 251 učenik, a u Osijeku oko 100 učenika. U Zagrebu, Rijeci i Varaždinu podižu internate u kojima stanuju siromašni učenici čiji boravak plaćaju ili sami isusovci ili dobročinitelji. Školovanje je bilo besplatno, a troškovi su se namirivali iz njihovih posjeda ili darova dobročinitelja. Učenici su i u gradu imali posebne povlastice. Veliki dio hrvatskih mladića iz svih staleža i zvanja školovao se u isusovačkim učilištima u zemlji i u inozemstvu. Jedan zanimljiv podatak iz 1705. godine pokazuje koliko su isusovačke škole značile za društveni i politički razvoj zemlje. Taj podatak pokazuje da je tada u Zagrebu od 693 učenika i studenata bilo dva grofa, tri baruna, 250 plemića, 438 građana i slobodnih seljaka. Gimnazija je u to vrijeme imala šest razreda u kojima se dobivala klasična naobrazba iz društvenih znanosti, a nastavni je jezik bio latinski.

Dramske predstave koje su se izvodile više puta godišnje bile su dio školskih vježbi, a upotpunjavale su nastavu i odgoj učenika. Ta školska kazališta bila su prethodnica kasnijim profesionalnim kazalištima. Uz školski rad i program velika se pažnja posvećivala odgoju povjerenih im mladića, a u odgoju su veliku ulogu imale đačke Marijine kongregacije u kojima se na poseban način vježbalo u kreposti i bogoljubnom životu.

Već od 16. st. isusovci u inozemstvu vode zavode za školovanje hrvatskih mladića. U Loretu 1580. godine osnivaju Ilirski kolegij za školovanje svećenika iz Dalmacije i balkanskih zemalja koje su bile pod turskom vlašću. U rimskom kolegiju *Germanicum-Hungaricum* od samog početka i hrvatski mladići imaju pravo boravka. Bečki *Collegium Croaticum* od svog nastanka

1624. godine također vode isusovci u njegovim prvim desetljećima.

Isusovci su 1599. godine sabrali svoj obrazovni i odgojni sustav u tako zvanom Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Jesu. Isusovačke su se škole dijelile na više i niže. Niže škole su latinske škole ili gimnazije koje su imale pet razreda (u početku su se zvali *classis infima*, *media*, *suprema* *grammaticae*, *humanitatis*, *retoricae*; a poslije su se zvali *principiste*, *grammatiste*, *syntaxiste*, *poëtici* i *retorici*). Više škole su akademije u kojima se predavala filozofija i teologija. Nastavni jezik bio je latinski te se osobito u višim razredima nitko nije smio služiti materinim jezikom. Od starih jezika učio se grčki. Za nauk vjere više se posvećivala pažnja tome da pohađaju službu Božju i vrše vjerske dužnosti, nego da uče. U znanostima poput geografije, povijesti, gospodarstva i slično obučavali su se mladići pod imenom učenosti. Matematika se učila samo u akademiji. Filozofija se predavala prema Aristotelu i sv. Tomi Akvinskom obično tri godine, a teologija četiri godine. U prvom tečaju filozofije predavala se logika, u drugom filozofija, prirodne znanosti i matematika, a u trećem tečaju filozofija i astronomija. U teologiji se predavala dogmatika, moral (skolastička teologija), tumačenje Svetog pisma i kazuistika.

Kod isusovaca se najviše pazilo na odgoj koji se temeljio na religiji, štoviše, svi predmeti su donekle bili zahvaćeni religijom.¹¹ Oni su svoje učenike poticali na natjecanje. Stoga su, obično na kraju godine, javno i svečano dodjeljivali nagrade. Da se čim više natječu, svaki je dobio i svog protivnika.

Najviše se pazilo na primjer učitelja. Stoga u § 1. školske osnove piše: Kao što se crte roditelja izrazuju na licima djece, isto tako treba da i čudorednost učiteljeva odsijeva u njegovim učenicima.

2.2.1. Zagrebačka gimnazija

Isusovci su zagrebačku gimnaziju držali sve do svog ukinuća te se povijest gimnazije poklapa s poviješću isusovačkog red. U Zagrebu je 1600. godine živio neki Benedikt Blažeković, bivši pokli-

sar, koji je na saboru u Požunu upoznao isusovce i njihov obrazovni rad. Stoga je počeo nagovarati gradsku gospodu da ih pozovu za učitelje u Zagreb te je gradski magistrat to odobrio, a odobrio je i kralj Rudolf II. No, zbog nekih nemogućnosti oni dolaze tek 1606. godine. Tada su, na blagdan apostola Šimuna i Jude Tadeja došla dvojica isusovaca u Zagreb, gdje su s veseljem dočekani. Bili su to o. Ivan Zanić i o. Petar Vragović. Budući da je dominikanski samostan bio zapušten, oni su dobili taj samostan s kapelom svete Katarine. Kad su se smjestili i zbrinuli pozvao je o. Ivan Zanić u Zagreb prvu trojicu učitelja: o. Ivana Vegia, o. Leonarda i o. Jakova Matiada. Oni su u nazočnosti biskupa i mnoge gospode i svjetine na blagdan Duhova 1607. godine u crkvi sv. Marka obavili zaziv Duha Svetoga. Onda su procesijom došli u školu gdje je jedan on njih održao toliko zanosan govor da su svi obećali da će što prije svoju djecu poslati u školu. Tako je već prvo proljeće gimnazija imala 300 učenika. Mnogi imućniji građani i materijalno su darivali nove učitelje. No, isusovci materijalno nisu baš imali sreće jer im je kolegij tri puta, 1645., 1674., 1706. godine sav izgorio.

Gimnazija, koju su 1607. godine otvorili isusovci u Zagrebu, s vremenom je obuhvaćala i odjele na kojima se učio filozofijski, pravni i bogoslovni nauk. Tako prošireni zavod zvao se akademija - *academia scientiarum*, a gimnazija koja je bila s njom spojena zvala se *archigymnasium*.

U Zagreb su 1608. godine došla još trojica isusovačka učitelja, te je 1609. godine gimnazija imala do 260 učenika u tri razreda, a već 1610. godine imala je četiri razreda. Gimnazija je lijepo napredovala te je 1615. godine imala već oko 400 đaka. Isusovci su kod svojih pitomaca posebno njegovali govorništvo i deklamacije, a tomu su pripomogle i njihove predstave koje su javno izvodili, te su tako pitomci zagrebačke isusovačke gimnazije bili prvi pokretači dramske umjetnosti u našoj domovini.

O tome koliko je i sam kralj Ferdinand II. pokazivao naklonost i zahvalnost isusovcima za njihov rad govori i podatak da im je prilikom svoje krunidbe poklonio sav svoj krunidbeni dar

što mu je zemlja prinijela kako bi kolegij mogao sagraditi novu crkvu u Zagrebu te im je dao i godišnju pomoć od 2000 for. beč. vrijednosti. Tu je doznaku potvrdio i Ferdinand III. te su isusovci pune 33 godine uživali tu pripomoć. A darivala su ih i druga velemožna gospoda. Tako im je Ivan Drašković 1627. godine darovao zgradu za sjemenište za siromašnije đake. Isusovačko sjemenište bilo je poznato pod nazivom Frangopansko gojilište, kasnije zvano Gojilište sv. Josipa. Po želji biskupa oko 1632. godine dodan je jedan učitelj za moralno bogoslovlje, od 1628. godine kod njih se uče i više nauke, a od 1660. godine idu prema osnutku najvišeg prosvjetnog zavoda, poput onih u Europi.¹⁵

U isusovačkoj su gimnaziji 1662. godine s predavanjem filozofije počela po dvojca profesora u dva razreda, a nakon četiri godine došao je još jedan učitelj. A sve se to kako hrvatska mladež ne bi više morala ići u inozemstvo na obrazovanje.

Kad su stekli nešto svoje imovine, uz pomoć grada uredili su Sjemenište siromaha pod zaštitom sv. Josipa ili Institutum Josefinum. No, to nipošto nije nazvano po caru Josipu kako su neki mislili. Na zgradi kraljevskog zemaljskog konvikta vidi se kip sv. Josipa koji vodi dijete u školu.

U Hrvatskoj je uskoro ova gimnazija postala i jedina jer su pavlini morali zatvoriti svoju gimnaziju u Lepoglavi. Sva viša obuka bila je u rukama isusovaca te su svoju djelatnost još više razgranali podigavši podružnice za obuku u Varaždinu, Rijeci, Požegi i Petrovaradinu.

2.2.2. Riječka gimnazija

Isusovačkom generalu 5. travnja 1623. godine obratilo se građanstvo grada Rijeke s željom da se u Rijeci osnuje samostan koji bi podučavao mladež. Već sljedeće godine došlo je nekoliko braće koji su počeli obučavati mladež. Riječka gimnazija nije ni u čemu zaostajala za zagrebačkom. Sagrađen je internat čime se osobito vanjskoj mladeži olakšalo školovanje u isusovačkim školama. No, isusovci nisu bili zadovoljni samo

gimnazijom te su 1725. godine otvorili filozofiju i uz to osnovali neke teološke katedre.

Nema sumnje da su sposobniji mladići Hrvatske, Istre, Dalmacije i s otoka u priličnom broju učili kod isusovaca u Rijeci. Na taj zavod dolazili su i iz inozemstva te tu polagali svoj doktorat. Ta je akademija postojala u Rijeci sve do ukinuća reda.

2.2.3. Varaždinska gimnazija

Isusovci su se 1628. godine naselili u Varaždinu gdje im je povjerena gradska župna crkva i škola, koje su držali do ukinuća.¹⁷ Prva školska godina bila je 1636./37., a u dva je razreda bilo 250 učenika. Sljedeće godine bila su već četiri razreda s 400 učenika. Protonotar Zakmardi je 1660. godine sam utemeljio sjemenište kod isusovaca u Varaždinu u svrhu odgoja mladeži za duhovne i svjetovne potrebe te se kasnije i brinuo za sve materijalne potrebe.

Nakon 40 godina od otvorenja gimnazije, 18. prosinca 1678. godine svečano je otvoren i kolegij u Varaždinu. S velikim brojem učenika, uvijek oko 300, ubraja se među najvažnije kolegije na ovom području. Sve je bilo organizirano prema Ratio Studiorum.

Sve do ukidanja Reda varaždinska isusovačka gimnazija i kolegij imali su važnu ulogu u ondašnjem prosvjetnom sustavu Hrvatske. O tome koliko je taj rad cijenio i ondašnji hrvatski sabor pokazuje i to što je rektorima varaždinskog i zagrebačkog kolegija dodijeljeno stalno mjesto u saboru.

2.2.4. Požeška gimnazija

Kad se Slavonija oslobodila Turaka, nakon karlovačkog mira 1699. godine, odmah je kralj Leopold I. dozvolio isusovcima da se nastane u Požegi te poučavaju narod u vjeri i drugim naukama. Isusovci su 1710. godine, na razvalinama nekadašnjeg samostana sv. Klare počeli graditi svoj kolegij, a već godinu dana prije otvorili su prvu gimnaziju u Slavoniji, koja je bila u njihovim rukama sve do ukinuća reda. No, nisu odmah imali vlastite učitelje pa su morali uzeti u pomoć svjetovni kler, ali poslije su na tom

zavodu predavali samo isusovci jer je to odgovaralo politici i disciplini njihova reda. Isusovci su u Požegi imali i više od gimnazije jer su u svom kolegiju ustrojili bogoslovni i mudroslovni fakultet te se govorilo i o univerzitetu.

Isusovačke su škole veoma lijepo napredovale, a poveljom kralja Ferdinanda II. od 31. srpnja 1630. godine njihovoj su gimnaziji podijeljena sva prava koja imaju i ostala sveučilišta i akademije u carstvu. Od toga se doba njihova gimnazija zvala akademička.

Kada je 1773. godine papa Klement XIV. ukinuo isusovački red, njihove su škole nastavili voditi drugi redovnici i dijecezanski kler.

Ono što su isusovci učinili za obrazovanje i obuku hrvatskih mladića povijest je obilježila zlatnim slovima. Priznali su to i sabori kraljevine 1693. i 1697. godine, koji su isusovačkim glavarima dali glas i mjesto u saboru. Bili su to sami domaći sinovi, vrijedni i učeni, veoma zauzeti za svoj narod.

2.3. Znanost

Mnogi hrvatski isusovci bili su istaknuti istraživači i znanstvenici, kako u Hrvatskoj, tako i u svijetu, te ću ovdje kratko istaknuti nekoliko poznatijih.

Misionar Ferdinand Konščak (1703. – 1759.) iz Varaždina jedan je od najvećih istraživača Donje Kalifornije, za koju je polovicom 18. stoljeća dokazao da je poluotok, a ne otok, kako se do tada mislilo, te je izradio njezine prve precizne zemljopisne karte.

Ignacije Szentmarony (1710. – 1793.) je kao dvorski astronom i matematičar portugalskog kralja od 1753. do 1760. godine objavljivao istraživanja i mjerenja na rijeci Amazoni u Brazilu po čemu su inženjeri izradili prvu preciznu kartu toka rijeka Amazone i Rio Negra.

Stjepan Glavač (1627. – 1680.) iz Varaždina prvi je Hrvat koji izrađuje i 1673. godine izdaje zemljopisnu kartu Hrvatske.

Marko Antun Dominis (1560. – 1624.) ima znatnu ulogu u fizici, matematici, logici i filozo-

fiji koje je predavao na europskim sveučilištima i kolegijima. U polju fizike napisao je mnoga djela, a jedna od poznatijih su djelo o optici te o plimi i oseci mora. Smatrao je eksperiment bitnim za izvođenje fizikalnih zaključaka te po tome pripada znanstvenicima koji su stvarali novu fiziku.

Josip Zanchi (1710. – 1786.) predavao je u između ostalog u Beču gdje su mnogi isusovački profesori nastojali osuvremeniti nastavu fizike te su u predavanja unosili nova shvaćanja fizike. Tako on u djelu *Physica* navodi mnoge nove autore, među njima i Keplera, Galileja, Descartesa, Newtona i Boylea. Usporedno donosi i novi sustav svijeta, i to Ptolemejev, Kopernikov te Tycha Brachea. No, još se ne opredjeljuje za Kopernikov sustav jer je bila na snazi zabrana naučavanja o gibanju Zemlje. Pod utjecajem kolegija u Beču i Grazu, i na zagrebačkoj akademiji polovicom 18. stoljeća došlo je do promjena u nastavi fizike.

Josip Franjo Domin (1754. – 1819.) u fizici zastupa njutnizam i Boškovićevu teoriju. Istraživao je utjecaj zvuka zvona na munju te ustvrdio da zvuk zvona ne otklanja munju, kako se mislilo jer je to u protivnosti s teorijom zvuka.

Ovdje je nezaobilazno spomenuti Ruđera Boškovića (1711. – 1787.) koji je bio jedan od najvećih umova svoga vremena. Izdao je i stekao slavu s više od 80 znanstvenih djela iz filozofije, matematike, astronomije i prirodnih znanosti. Izračunao je promjer Sunca, dao je svoj doprinos hidraulici, geometriji, teoriji vjerojatnosti. Rješavao je probleme i u arhitekturi te je tako pomogao u izgradnji kupole bazilike sv. Petra, zvonika milanske katedrale, carske knjižnice u Beču. Njegova je atomska teorija prethodila teoriji polja i kvantnoj mehanici.

Jedan od njegovih najvećih doprinosa dao je svojom teorijom prirodne filozofije, koju je objavio u svom najvažnijem djelu *Philosophiae naturalis theoria*. Tu je iznio zakon sila na osnovi kojeg je objašnjavao sve prirodne pojave. U teorijskoj astronomiji dao je više važnih rješe-

nja, osobito onih koja su se zasnivala na njegovoj metodi određivanja staza kometa. U geodeziji je dao svoje gledište o obliku Zemlje. U optici je istraživao leće i ispravljao pogreške koje nastaju zbog debljine leća i njihova kuglasta oblika. Zbog svih tih i još mnogih drugih zasluga jedan krater na mjesecu nazvan je njegovim imenom.

Zaključak

U ovom radu pokušao sam sažeti ono najvažnije iz života i rada isusovaca te njihova nezaboravnog doprinosa u obrazovanju i znanosti. Možemo vidjeti da su u povijesti isusovci bili jedni od nositelja znanja i obrazovanja, da su mnogo doprinijeli razvoju hrvatskih škola i osnivanju kolegija, te su svojim obrazovnim radom omogućili da mladi ljudi iz raznih staleža i različitih zvanja dobe odgovarajuće obrazovanje. Možemo vidjeti da su i u razvoju znanosti, tehnologije i shvaćanju svijeta isusovci također dali znatan doprinos.

Konačno, možemo reći da je isusovački trag u raznim segmentima društvenog života neizbrisiv i upisan velikim slovima.

Literatura

1. Antun CUVAJ, Građa za povijest školstva, Zagreb, 1910.
2. Jonathan WRIGHT, Isusovci-misije, mitovi i povijest, Zagreb, 2006.
3. Žarko DADIĆ, Prirodnoznanstvena dostignuća hrvatskih isusovaca, u: ISUSOVCI U HRVATA, V. Horvat (ur.), Filozofski teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1992.
4. Ivan MATIĆ, Varaždinski kolegij i gimnazija u mreži isusovačkih europskih škola, Radovi zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin, br. 18, 2007.
5. Vladimir DEŽELIĆ, Isusovci u Hrvatskoj, Zagreb, 1927.